

per atostogas, vakarais, kaip ir dauguma dialektologijos darbų (išskyrus „Lietuvių kalbos atlasą“). Dalis medžiagos dar yra likusi nesuvartota, autorius ir leidyklą spaudė knygos lankų planas.

Kaip šnekėsi, taip, bet „Lazūnų tarmės žodynas“ yra šaunus darbas. Daugelis žodyno sakinių pasidarys chrestomatiniai, bus cituojami visuose lietuvių tarmių, morfologijos tyrinėjimuose. Reikia tik palinkėti, kad šio darbo ir ateityje nebūtų baidomasi (A. Vidugiris turi unikalią Zietelos tarmės leksikos karto-teką, kurią verkiant reikėtų paversti žodynu).

V. Vitkauskas

Rosinas A. **Lietuvių bendrinės kalbos įvardžių semantinė struktūra.** – V., 1984. – 126 p.

Lingvistui, besidominčiam lietuvių kalbotyra, pristatyti A. Rosiną kaip baltų įvardžių tyrinėtoją nėra reikalo: per dvidešimtį metų (nuo 1967 m.) lingvistinėje spaudoje jis yra paskelbęs baltų įvardžių sinchronijos ir diachronijos klausimais daugiau kaip 40 straipsnių ir šį daugiametį triūsą apibendrinęs daktaro disertacijoje „Baltų kalbų įvardžiai: sinchronija ir diachronija“ (1984 m.), monumentaliam darbe, kuris baltų įvardžių studijoms sudarys kertinį akmenį. Recenzuojamoji knyga atspindi šios disertacijos pirmąją, sinchroninę dalį, tiksliau tos dalies pamatą – lietuvių bendrinės kalbos įvardžių sistemos funkcinių ir semantinių, iš dalies morfologinių (paradigminių) aprašą. Taigi nežiūrint savo nedidelės apimties, nedidelio tiražo (200 egz.) ir ne labai kokybiškos rotaprintinės spaudos, recenzuojamoji knyga yra rimtas ir svarbus lietuvių kalbotyros veikalas. Jo svarbą lietuvių kalbotyrai lemia tiek keliamų problemų pobūdis, tiek ir jų sprendimas, paremtas šiuolaikiniais metodais ir universaliomis lingvistinėmis sąvokomis, atitinkančiomis dabartinį kalbos mokslo lygį.

Knygoje siekiama šių pagrindinių tikslų:
1) pateikti lietuvių bendrinės kalbos įvardžių

tikslų inventorių, 2) pateikti jų paradigmas, 3) aprašyti įvardžių funkcijas ir jų semantinę struktūrą, 4) eksplikuotų integralinių bei diferencinių požymių pamatu išskirti semantines įvardžių klases ir atskleisti jų sisteminius ryšius, t.y. parodyti įvardžių semantinės sistemos struktūrą. Turint galvoje, kad šie uždaviniai apima pagrindinę įvardžių problematiką, visiškai aišku, kad kiekviename iš jų slypi toli gražu ne viena ir ne kelios spęstinos problemos. Reikia tik stebėtis, kiek daug iš jų autorius palietė, pateikdamas savo sprendimą.

Kaip rodo knygos pavadinimas, ketvirtasis knygos uždavinys – atskirų įvardžių ir visos įvardžių semantinės sistemos analizė – autoriui rūpėjo labiausiai ir pareikalavo iš jo nemenkų teorinių žinių, daug faktinės medžiagos, originalumo ir kalbos tyrinėtojo subtilumo. Sintagminių ir paradigminių santykių tyrimo pamatu autorius išskyrė 20 porų semantinių požymių: 1) deiktinis/loginis, 2) tiesioginis / netiesioginis, 3) skiriamasis / identifikuojamasis, 4) emfatinis / neemfatinis, 5) rodomasis / nerodomas, 6) distancinis / nedistancinis, 7) asmeninis / neasmeninis, 8) refleksyvinis / nerefleksyvinis, 9) participinis / neparticipinis, 10) artimasis / tolimasis, 11) klausiamasis (nekonstatacinis) / konstatacinis, 12) teigiamas / neigiamas, 13) egzistavimo / bendrumo, 14) diferenciacinis / nediferenciacinis, 15) žymimasis / nežymimasis, 16) skaičiuojamasis / neskaičiuojamasis, 17) reciprokinis/nereciprokinis, 18) gausos/negausos, 19) skaidomas/neskaidomas, 20) pasirenkamasis/nepasirenkamasis. Šie požymiai leidžia aprašyti kiekvieno įvardžio reikšmę kaip vienokių ar kitokių požymių kombinaciją, lemiančią jo vietą sistemoje, išryškinti įvardžių opozicijas ir tų opozicijų pamatu sudaryti hierarchinę įvardžių klasifikaciją, kuri grafiškai vaizduojama dendrograma.

Nuo tradicinės lietuvių kalbos įvardžių semantinės klasifikacijos A. Rosino sudarytoji klasifikacija skiriasi toli gražu ne tik tuo, kokios semantinės įvardžių klasės joje skiriamos. Ji skiriasi ir savo sudarymo principais, nes remiasi opozicijomis, išryškinančiomis

semantinės įvardžių sistemos struktūrą, kurios kiekvienas narys turi tam tikrą griežtai apibrėžtą savo vietą. Pirmiausia išsiskiria dvi pagrindinės klasės — deiktiniai ir loginiai įvardžiai. Pirmieji skyla į netiesioginės (*tas pats, kitas, kitoks...*) ir tiesioginės deiksės įvardžius, o pastarieji į savybinius įvardžius (*manas, manasis, maniškis...*, kurie būdingi tik lietuvių tarmėms ir beletristikos tekstams), asmeninius (*aš, tu, jis, ji...*), parodomuosius (*tas, šis, anas...*) ir emfatinius (*pats...*), kurių kiekvienas poklasis (išskyrus emfatinius) dar turi keletą pogrupių. Loginių įvardžių klasė skyla į nekonstatacinius (klausiamuosius-reliatyvinius *kas, kuris, koks, keli...*) ir konstatacinius, pastarieji toliau skyla į teigiamus ir neigiamus (*niekas, joks, nė vienas...*), teigiamieji į egzistavimo ir bendrumo įvardžius (*viskas, visas, kiekvienas, bet kas...*). Egzistavimo įvardžiai skyla į nežymimuosius (*kažkas, kas nors...*), žymimuosius (*kai kas, šis tas...*) ir diferenciacinius (*vienas... kitas, ...*). Nėra reikalo įrodinėti šitokios įvardžių klasifikacijos svarbumo sinchroniniam lietuvių kalbos aprašui. Be to, tai ir vertingas indėlis į bendrąją kalbotyrą, nes praplečia mūsų supratimą iš viso apie kalbos referencinių priemonių sistemą, jos integralinius ir diferencinius požymius, duoda pamatą įvairių kalbų referencinių priemonių lyginimui bei tipologijai.

Einant prie šitokio struktūriško ir universalus įvardžių semantikos apibendrinimo, autoriui teko spręsti daugybę kitų problemų, liečiančių įvardžių funkcijas, jų gramatinę prigimtį, santykius su kitomis kalbos dalimis, t.y. pirmuosius tris iš keturių uždavinių, nurodytų įvade. Problemų gausumas ir ribota knygos apimtis leido autoriui daug kur tik labai konspektyviai išdėstyti problemų teorinį pagrindimą, todėl norint įvertinti autoriaus koncepcijų pranašumą, skaitytojui kartais tenka pačiam gilintis į jų teorines prielaidas. Ne menkinant, o vertinant A. Rosino darbo rezultatus, šioje recenzijoje derėtų įsigilinti į kai kurias iš tų teorinių prielaidų ir tuo pagrindu pasiūlyti vieną kitą galbūt tikslesnę formuluotę ar parodyti, jog kai kurios problemos

yra tokios sudėtingos, kad prie jų dar reikės grįžti.

Viena tokių problemų, kurios sprendimo įvertinimas reikalauja nemenko įsigilinimo į teoriją, yra įvardžių inventorius sudarymas.

Įvardžių klasė yra ypatinga tuo, kad ji uždara. Tačiau ar įvardžiai laikytini atskira kalbos dalimi, ir kokie žodžiai jiems priskirtini, sudaro problemą ne tik lietuvių, bet ir kitų kalbų tyrinėtojams. Todėl įvardžių sąrašai įvairiose net tos pačios kalbos gramatikose būna šiek tiek (ir netgi gerokai) skirtingi. Taigi įvardžių inventorius patikslinimas, pirmasis uždavinys, kurį sau kelia A. Rosinas, nėra visai paprastas dalykas, tuo labiau, kad savo koncepciją jis formuoja iš trijų pozicijų: semantinės analizės, įvardžių paradigmu patikslinimų ir kalbos norminimo.

Įvardžių inventorius skirtumai atsiranda dažniausiai todėl, kad, priskirdami žodį įvardžiams, autoriai vadovaujasi skirtingais kriterijais, nes šie įvardžių klasės apibrėžimuose būna nepakankamai eksplikuoti. Kaip ir kiekviena kalbos dalis, įvardis turėtų būti apibrėžiamas pagal morfologinius, sintaksinius ir semantinius požymius. Morfologinius požymius svarbiausiais laiko, pavyzdžiui, N. J. Švedovos redaguota Rusų kalbos gramatika¹, kuri į atskirą kalbos dalį išskiria tik daiktavardinius įvardžius, nes jie turi būdingas fleksijas giminei, skaičiui ir linksniui reikšti. Visi kiti žodžiai, kuriems būdinga rodomoji funkcija, priklauso tai pačiai kalbos daliai, kurios sintaksines funkcijas jie atlieka, nes morfologiškai iš jos neišsiskiria. Taigi būdvardžių, skaitvardžių ir prieveiksmių klasėje išskiriami įvardiniai būdvardžiai, įvardiniai skaitvardžiai ir įvardiniai prieveiksmiai.

Lietuvių kalbos gramatikose įvardis apibrėžiamas tik semantiniu ir sintaksiniu pamatu: semantiniu požiūriu įvardžiai — tai žodžiai, kuriems būdinga rodomoji funkcija, o sintaksiniu požiūriu jie gali atlikti daiktavardžio,

¹ Русская грамматика. — М.: Наука, 1980, т. 1—2.

būdvardžio ir skaitvardžio funkcijas (plg. „Įvardis – tai kalbos dalis, jungianti abstrakčios reikšmės žodžius, kurių pagrindinė funkcija – nurodyti daiktus, reiškinius, tų daiktų ar reiškinių ypatybes arba neapibrėžtą jų skaičių“²). Įdomu, kad žodžiai, kurie rodomoja funkcija vartojami prievokio pozicijoje (*čia, ten, tada*), prie įvardžių neskiriami, matyt, dėl to, kad jie nekaitomi (morfologinis kriterijus).

Sintaksiniai įvardžių požymiai apibrėžime nusakomi labai aiškiai, tačiau semantinė jų charakteristika gana miglota. Norint patikslinti įvardžių inventorių, reikia išsiaiškinti, ką reiškia žodžio rodomoji funkcija. Jei tai būtų suprantama tik kaip ostensinis rodymas (rodymas pirštu į daiktą ar jo ypatybių demonstravimas), įvardžiams galėtų būti priskiriami tik deiktiniai žodžiai, o tokie žodžiai kaip *kas, kažkas, bet kas, keletas, niekas* ir kt. įvardžiais negalėtų būti laikomi. Vadinasi, žodžio rodomoji funkcija suprantama plačiau negu žodžio ostensinė funkcija, o būtent ji suprantama kaip žodžio vaidmuo, nustatant sąsajas tarp pasakymų ir realybės, kitaip tariant, jo referencinė funkcija.

Referencijos semantinį pamatą formuoja daikto santykis su komunikacinio akto pragmatika (deiksė), taip pat ir daikto priskyrimas bei santykis su viena ar kita taksonomine klase: pasakymas gali išskirti vieną objektą ar kelis iš klasės, nurodyti visą klasę ir t.t. Kalba turi nemaža priemonių referencijai reikšti, tačiau pagrindinė jų – įvardžiai. Įvardžiai išsiskiria iš kitų referencinių kalbos priemonių tuo, kad tai „pati gryniausia referencinių priemonių klasė“³, ir jiems nebūdingas nerefencinis vartojimas. Vadinasi, visi įvardžiai – referenciniai žodžiai, tačiau ne kiekvienas žodis, vartojamas referencijai reikšti, yra įvar-

dis. Lietuvių kalboje referencinė funkcija yra būdinga ir kai kuriems būdvardžiams. Pavyzdžiui, būdvardis *įvairus* gali būti vartojamas nurodyti diskretinę neapibrėžtų objektų aibę iš visos daiktavardžio ekstensionalo klasės: *Jis jautėsi nelaimingas dėl įvairių priežasčių*. Būdvardžiams *pastarasis, panašus* būdinga anaforinės objekto konkretizacijos funkcija.

Tikslindamas įvardžių inventorių, A. Rosinas kaip tik ir susidūrė su būdvardžių ir įvardžių skyrimo problema: žodžius *visas, visoks*, samplaiką *tam tikras* ir kai kurias kitas samplaikas, tradiciškai laikomas įvardžiais, jis skiria prie būdvardžių. Kadangi knygoje tiksliai nenurodyta, kokius požymius autorius laiko pagrindiniais įvardžio, kaip atskiros kalbos dalies, požymiais, būdvardžių ir įvardžių skyrimo pamatas nėra pakankamai aiškus. Nurodoma tik viena priežastis, kodėl minėtieji žodžiai laikomi būdvardžiais – tai jų sinonimiškumas kai kuriems būdvardžiams: *visas* sinonimiškas būdvardžiams *pilnas, sklidinas* ir kt. (p. 101), *visoks* – būdvardžiui *įvairus*, *tam tikras* – būdvardžiams *nustatytas, ypatingas, specialus* (p. 11). Tačiau būdvardžio ir įvardžio sinoniminius santykius iliustruoja ir A. Rosino teikiami pavyzdžiai su *toks pat* ir *vienodas*: *Jų abiejų vienodas likimas – Jų abiejų toks pat likimas* (p. 76), vienok *toks pat* laikomas įvardžiu, o *vienodas* būdvardžiu, ir visai teisingai. Vadinasi, sinonimijos santykiai dar nerodo, kad žodis priskirtinas būdvardžiui.

Pagrindas, kuriuo žodis galėtų būti skiriamas arba prie įvardžių, arba prie būdvardžių, galėtų būti, pavyzdžiui, referencinės ir nominacinės reikšmės santykis žodžio semantikoje. Įvardžių semantika sutampa su jų referencine reikšme, jiems nebūdinga nominacinė reikšmė ir nerefencinis vartojimas. Būdvardžių semantikos pagrindą, atvirkščiai, sudaro nominacinė reikšmė, kurios pamatu prepozicinio pažyminio pozicijoje tam tikruose kontekstuose gali formuotis ir tam tikra referencinė reikšmė.

² Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. – V., 1976, p. 87.

³ Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. – М., 1985, с. 11.

Pažiūrėjus iš tokių pozicijų, atrodo, kad samplaiką *tam tikras* nevertėtų laikyti būdvardžiu, nes ji vartojama išimtinai tik referencinė reikšme (su būdvardžiu *tikras* kalbamoji samplaika neturi jokių bendrų semų). Vartodamas samplaiką *tam tikras*, adresantas nurodo, kad jis turi galvoje kažkokį apibrėžtą objektą ar objektus (nors galbūt ir negalėtų tiksliai jų nusakyti) ir nereikalauja iš adresato, kad šis jo pavartotos deskripcijos pamatu identifikuotų tą objektą. Pagal šią referencinę reikšmę samplaiką *tam tikras* galima būtų skirti prie A. Rosino skiriamos žymimųjų egzistavimo įvardžių klasės (plg. *kai kurie*, p. 91–94). Žodžiai *specialus*, *ypatingas* yra būdvardžiai (*nustatytas* – dalyvis), nes jiems pirmiausia būdinga nominacinė reikšmė, ir tik tam tikruose kontekstuose jie gali atlikti referencinę funkciją panašiai kaip ir žymimieji egzistavimo įvardžiai.

Žodis *visoks* taip pat reikalauja gilesnės semantinės analizės referencinės ir nominacinės funkcijų santykio požiūriu, nes nuneigti, kad *visoks* tam tikruose kontekstuose seturi kvantorinę (ir tuo pačiu referencinę) reikšmę, turbūt negalima, pavyzdžiui, *Aš valgau visokį maistą* = *Aš valgau viską* ≠ *Aš valgau įvairų maistą*. Teigimas, kad šiam žodžiui, kaip ir kintamosios ypatybės būdvardžiams, būdinga laipsnio kategorija (*visoks* – *visokiausias* – p. 11), nėra teisingas, nes a) neegzistuoja aukštesniojo laipsnio formos **visokesnis* ir b) forma su aukščiausiojo laipsnio būdvardžio priesaga nereiškia nei **pats visokiausias*, nei **labai visoks*. Teisingiau žodį *visokiausias/-ia* traktuoti kaip atskirą leksemą.

Atkreipdama dėmesį į tai, kad žodis *visoks* gali vis dėlto turėti kvantorinę reikšmę, nėra būdvardžio *įvairus* absoliutusias sinonimas, ir jam laipsnio kategorija nebūdinga, netvirtinu, kad *visoks* laikytinas įvardžiu. Čia noriu tik pabrėžti, su kokiais sudėtingais atvejais susiduriama, norint patikslinti įvardžių inventorių ir kad vienoks ar kitoks problemos sprendimas konkrečiu atveju reikalauja

gilių plačia funkcinė analize ir teoriniais apmąstymais pagrįstų argumentų.

Labai sudėtingą problemą sudaro žodžio *visas* statusas lietuvių gramatinėje sistemoje, tačiau iki šiol tai nebuvo pastebėta ir svarstyta. A. Rosinas laiko, kad daugiskaitinė ir negimininė (A. Rosino terminologija, absoliutinė) formos *visi*, *visa* savo funkcijomis ir semantika iš esmės skiriasi nuo gimininės vienaskaitinės formos *visas/-à*: formos *visi*, *visa* jis skiria prie bendrumo įvardžių, o formą *visas/-à* traktuoja dvejopai: apimties reikšme *visas* laikomas būdvardžiu (*Maudė visą veidą*), pavartotas su kuopinės reikšmės daiktavardžiais *visas* laikomas bendrumo įvardžiu, *visi* semantiniu variantu (*Susirinko visa grupė* suprantama kaip *Susirinko visi grupės nariai*, p. 101–102). Šią traktuotę galima būtų patikslinti, nurodant, kad apimties reikšmę turi ne tik vienaskaitos forma *visas/-à*, bet ir daugiskaitos forma *visi/-os*: *Vaikams išbėrė visas rankas*. *Vaikų visi veidai buvo ištepti suodžiais*. Vadinasi, *visas* turi ir vienaskaitos, ir daugiskaitos formas abiem reikšmėmis. Skaičiaus formos viena ir kita reikšme skiriasi tik vartojimo dažnumu: vienaskaitos formai būdingesnė apimties reikšmė, o daugiskaitos forma dažniau vartojama bendrumo reikšme.

Taigi, tikslindamas įvardžių inventorių, A. Rosinas užkliudė įdomų ir svarbų referencijos teorijos klausimą apie įvardžių sinonimiškumą būdvardžiams ir pastarųjų referencines funkcijas. Šis klausimas mažai tyrinėtas ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose. Todėl, nors dėl žodžių *visas*, *visoks* ir *tam tikras* gramatinės prigimties argumentavimo recenzuojamojoje knygoje galima turėti pageidavimų ir net abejonių, pats problemos iškėlimas stimuliuoja tolesnę semantikos raidą.

Ne mažiau svarbus ir gilus knygoje yra įvardžių funkcijų tyrimas, leidęs autoriui visiškai naujai nušviesti kai kurių įvardžių vietą lietuvių kalbos gramatinėje sistemoje. Ypač didelio dėmesio vertos autoriaus originalios mintys apie parodomųjų įvardžių *tas*, *šis*, *šitas* artroidines funkcijas, siejančias šiuos įvardžius su artikeliu tose kalbose, kurios jį

turi, ir absoliutinių įvardžių skyrimas. Pastaroji problema išeina už įvardžių sistemos ribų ir yra susijusi su tam tikromis kitų kalbos dalių – daugiausia būdvardžių (dalyvių) ir daiktavardžių – funkcinėmis (ir netgi morfologinėmis) ypatybėmis. Todėl verta prie šios problemos sustoti ilgiau ir detaliau ją pasvarstyti.

Pasakymas, kad „daiktavardiškieji įvardžiai, panašiai kaip daiktavardžiai, patys vieni nurodo daiktą“⁴, yra neišsamus ir todėl netikslus, nes kai kurių įvardžių, vadinamų daiktavardiškaisiais (*niekas, kažkas, kas, viskas, tai* ir kt.), antecedentai yra ne tik daiktą reiškiantys daiktavardžiai, bet ir tokie žodžiai kaip bendratis ir netgi predikatinės struktūros – savarankiški ir šalutiniai sakiniai. Tokius įvardžius A. Rosinas vadina absoliutiniais įvardžiais. Pavyzdžiui, *Jis nori mokytis ir dirbti – Ko jis nori? – Jis kažko nori, gal mokytis, gal dirbti – Jis nieko nenori, nei mokytis, nei dirbti – Jis visko nori, ir mokytis, ir dirbti. Jis kalbėdavo labai garsiai, gestikuliuodamas rankomis, kas mane visuomet šiek tiek glumino. Kas atsitiko? – Atsitiko tai, kad aš bilietus palikau namuose.*

A. Rosinas ne tik atkreipė dėmesį į įvardžių antecedentų nevienodą gramatinę prigimtį, bet ir padarė visiškai teisingą išvadą, kad „terminas bevardės giminės įvardžiai, taikomas absoliutiniams įvardžiams, sinchroniniu požiūriu yra grynas anachronizmas“ (p. 53). Tačiau terminai *aktantas* ir *įvykis*, kuriuos jis, sekdamas E. Volf⁵, vartoja antecedentų skiriamiesiems požymiams nusakyti, tam reikalui netinka, nes konkrečiųjų ir absoliutinių įvardžių antecedentai skiriasi struktūriniais požymiais, o *aktantas* ir *įvykis* yra semantiniai terminai ir nusako semantinius antecedentų požymius, kurie nėra diferenciniai konkrečiųjų ir absoliutinių įvardžių antecedentų požymiai. Aktantas – tai predi-

kato argumentas su nusakyta semantine funkcija. Formos atžvilgiu aktantai gali būti reiškiama įvairiai – daiktavardžiu, bendratimi ir net predikatine struktūra. Įvykis taip pat gali būti reiškiamas ir daiktavardžiu (*karas, gaisras, važiavimas*), ir asmenine bei beasmenine veiksmažodžio forma. Taigi nei aktantas, nei įvykis nenusako tų diferencinių požymių, kuriais galima būtų išskirti tik absoliutiniams ir tik konkrečioms įvardžiams būdingus antecedentus.

Įvardžių antecedentų struktūrinei įvairovei apibendrinti ir jų relevantiškiems požymiams išryškinti reikėtų remtis *vardinių žodžių, pilnosios ir nepilnosios nominacijos* sąvokomis ir terminais. Nominacija, kaip žinoma, – tai transformuoto ar netransformuoto sakinio inkorporavimas į kitą sakinį daiktavardžio pozicijoje. Sakinio transformacija į daiktavardį vadinama pilnąja nominacija: *Jis atvažiavo* → *Jo atvažiavimas* – *Jo atvažiavimas visus nustebino*. Ne į daiktavardį transformuoto (ir beveik visai netransformuoto) sakinio inkorporavimas į kitą sakinį daiktavardžio pozicijoje vadinamas nepilnąja nominacija. Lietuvių kalboje dažniausiai pasitaiko dviejų tipų nepilnosios nominacijos: sakinio transformavimas į bendratį bei šalutinį sakinį ir pastarųjų inkorporavimas į kitą sakinį daiktavardžio pozicijoje. Pavyzdžiui, *Mane nustebino N + Jis atvažiavo* → *Mane nustebino, kad jis atvažiavo; Vaikas lieka našlaitis* → *likti našlaičiu + N – nelaimė* → *Likti našlaičiu – nelaimė*. Terminas *vardiniai žodžiai* apibendrina daiktavardžius ir visus žodžius, posakius, žodžių junginius, konstrukcijas, ekvivalentiškas daiktavardžiams pagal jų sintaksines funkcijas, t.y. žodžius ir frazes, kuriuos galima vartoti sintaksine funkcija, būdinga daiktavardžiui.

Pagal tai, kokie vardiniai žodžiai gali būti jų antecedentais, įvardžiai skyla pirmiausia į dvi grupes: įvardžius, kurių antecedentais negali būti nepilnosios nominacijos ir predikatinės struktūros, ir įvardžius, kurie gali turėti antecedentus, išreikštus nepilnosiomis nominacijomis ir predikatinėmis struktūromis. Tai-

⁴ Lietuvių kalbos gramatika. – V., 1965, t. 1., p. 637.

⁵ Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений. – М., 1974, с. 9–10.

gi A. Rosino vadinami absoliutiniai įvardžiai yra įvardžiai, kurių antecedentais gali būti nepilnosios nominacijos ir predikatinės struktūros.

Šitaip patikslinus absoliutinių įvardžių apibrėžimą, reikia pasakyti, kad funkcinu atžvilgiu jie sudaro nehomogenišką grupę. Kadangi recenzuojamoji knyga parašyta pagal semantines įvardžių grupes, absoliutiniai įvardžiai aprašomi įvairiuose knygos skyriuose, ir jie negalėjo būti nagrinėjami kaip atskira funkcinė substantyvinių įvardžių klasė. Todėl funkciniai absoliutinių įvardžių ypatumai nėra pakol kas susisteminti ir laukia atidesnio tyrinėtojų dėmesio.

Bendra šiems įvardžiams, kaip jau minėta, yra tai, kad jų antecedentais gali eiti nepilnosios nominacijos ir predikatinės struktūros (ir netgi struktūriškai neapibrėžtos ištiesos situacijos), tačiau, palyginus visų absoliutinių įvardžių visus galimus antecedentus, į akis krinta tai, kad jų galimybės turėti konkrečios daiktinės reikšmės daiktavardinius antecedentus yra labai nevienodos. Pirmiausia išsiskiria įvardis *tai*. Jo antecedentu konkrečios daiktinės reikšmės daiktavardis gali būti tik tais atvejais, kai įvardis *tai* vartojamas binominatyviniame sakinyje. Tokio vartojimo sintaksinės ir semantinės sąlygos knygoje gana detaliai nušviestos. Įvardžio *tai* semantikos ir funkcijų išsamesnei charakteristikai svarbus būtų ir tas faktas, kad charakterizacijos sakiniuose (*vardinis žodis + būdvardis*) įvardis *tai* yra vartojamas tik su neinherentiškais būdvardžiais, pavyzdžiui, *Tai pavojinga. Tai gražu. Tai logiška*, ir negali būti vartojamas su inherentiškais būdvardžiais, pavyzdžiui, **Tai raudona. *Tai stora. *Tai kieta*. Tai reiškia, kad tokiuose sakiniuose *tai* negali nurodyti konkretaus daikto. Faktiškai ši žodžio *tai* ypatybė gali būti panaudota kaip objektyvus testas inherentiškiems ir neinherentiškiems būdvardžiams skirti.

Antrą grupę pagal sintaksines ir semantines sąlygas, kuriomis absoliutinio įvardžio antecedentu gali būti konkrečios daiktinės reikšmės daiktavardis, sudaro įvardžiai *viskas*

ir *visa*, – jie gali apibendrintai nurodyti tik kelis konkrečius daiktus, bet ne vieną, tačiau konkrečių daiktavardinių antecedentų, turinčių semas „gyvas“ ir „žmogus“, atžvilgiu yra tam tikrų apribojimų, kuriuos reikėtų ištirti.

Trečiai grupei priklauso įvardis *kas* ir jo dariniai bei samplaikos *kaž(in)kas, kas nors, bet kas, niekas*, – konkrečių daiktavardinių antecedentų atžvilgiu jie jokių apribojimų neturi. Tačiau priklausomai nuo tam tikrų antecedentų semantinių ypatybių kinta šių įvardžių gramatinė reikšmė, sintaksinio derinimo ypatumai ir netgi morfologinė paradigma. Yra, pavyzdžiui, siūlymų skirti dvi nominatemas, homonimiškas visomis morfologinėmis formomis, išskyrus vieną: *kas*¹, turinčią semą „gyvas“, ir *kas*², neturinčią šios semos⁶. *Kas*¹ būdingos dvi kilmininko formos – posesyvinė *kieno (kažkieno, niekieno)* ir neposesyvinė *ko (kažko, nieko)*. *Kas*¹ derinasi tik su vyriškosios ir moteriškosios giminės būdvardžio formomis ir nesiderina su *gražu, gėra* tipo formomis. *Kas*² turi tik vieną, neposesyvinę, kilmininko formą ir gali derintis su visom trim būdvardžio formom – *Kas gražus? – Kas graži? – Kas gražu?* – priklausomai nuo antecedento santykio su giminės kategorija. Ar toks šių įvardžių traktavimas geriausiai atspindi jų funkcines ir semantines ypatybes ir geriausiai atitinka gramatinių reiškinių sisteminimo principus, paremtus paprastumo ir universalumo kriterijais, reikėtų dar pasvarstyti.

Knygoje nagrinėjama nemaža ir kitų sintaksinių įvardžio ypatybių. Viena iš jų, pavyzdžiui, refleksyvizacijos sąlygos, t.y. refleksyvinio įvardžio *savęs* formų vartojimas. Reikėtų tik atkreipti dėmesį, kad refleksyvizacijos taisyklės formuluojamos nepakankamai tiksliai. Netikslumas išplaukia iš terminų *subjektas, objektas* ir *veik.smažodis* vartojimo

⁶ Булыгина Т. В. По поводу трактовки „слабо дифференцированных падежей“ в литовском склонении. – Tarptautinė balistikų konferencija. 1985 m. spalio 9–12 d. Pranešimų tezės. – V.: 1985, p. 133–134

nepakankamos eksplikacijos. Atrodo, kad autorius šiuos terminus vartoja sintaksinio veiksnio, papildinio ir tarinio prasme. Tai liudytų pasakymas: „refleksyvinis įvardis vartojamas tada, kai veiksmas nukreipiamas į veiksmo atlikėją, o subjekto vardininkas yra identiškas su objektiniu linksniu“ (p. 36). Pirmiausia, nusakant refleksyvizacijos sąlygas, terminai *subjektas* ir *objektas* turėtų būti vartojami tik semantine prasme, t.y. kaip tam tikri veiksmažodžio aktantai. Be to, subjektas turėtų būti suprantamas ne tik kaip agentas, bet kaip pirmojo rango aktantas, kuris elementariuose sakinių modeliuose su konkrečiu predikatu vartojamas veiksnio funkcija. Antra, veiksmažodis nebūtinai turi eiti tarieniu, – jis gali būti pavartotas bet kuria asmenine ar beasmenine forma, o pastaruoju atveju jo subjektas nebus reiškiamas vardininku, pavyzdžiui, *Jonas liepė man parašyti savo darbo ataskaitą*. Trečia, refleksyvinio įvardžio reikalauja ne tik veiksmažodžio subjekto ir objekto koreferentiškumas, bet ir subjekto koreferentiškumas su bet kuriuo to paties veiksmažodžio aktantu ir netgi cirkumstantu, pavyzdžiui, *Savyje jokių trūkumų jis nematė*. Ketvirta, refleksyvinio įvardžio reikalauja ne tik veiksmažodžio, bet ir bet kurio kito predikatinio žodžio aktantų koreferentiškumas, pavyzdžiui, *Jonas nepanašus į save. Jonas geras tik sau*. Vadinasi, refleksyvizacijos reikalauja predikatinio žodžio aktantai ir cirkumstantai, kurie yra koreferentiški su to paties predikatinio žodžio pirmojo rango aktantu.

Nepatenkina kai kurių įvardžių sintaksinių ypatybių nusakymas, kai priešinamas jų vartojimas „su daiktavardžiu“ ir „su veiksmažodžiu“, taip pat terminų „autonominės, neautonominės formos“ (p. 18) vartojimas. Sintaksinei įvardžių charakteristikai būtina ir pakankama priešinti substantyvines ir adjektyvines jų funkcijas, o pastarąsias skirti į atributines ir predikatyvines. Tuomet iš karto paaiškėja, kad būdvardinių įvardžių galimybės atlikti predikatyvinę funkciją yra nevienodos.

Šioje recenzijoje paliesti tik kai kurie recenzentei atrode polemniai ar dar svarstyti

klausimai. Recenzuojamoji knyga nušviečia labai daug ir kitokių klausimų, kaip antai antrojo asmens įvardžių vartojimą priklausomai nuo socialinių komunikantų santykių ir socialinių komunikacijos sąlygų, participinių įvardžių daugiskaitinės reikšmės savitumus, įvardžių sinonimiją ir neutralizaciją, autorinio pirmojo asmens reiškimą ir daugelį kitų dalykų.

D. Tekorienė

Untersuchungen zu den baltischen Sprachen. Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte 128, Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. – Berlin, 1985. – 165 p.

Iš tikrųjų galima džiaugtis Vokietijos Demokratinės Respublikos baltistų veikla ir laimėjimais. 1985 m. gruodžio 13 d. Berlyne šios šalies baltistai surengė jau 58-ąją savo konferenciją, kurioje, be kitų dalykų, apvarstė Vilniuje įvykusios tarptautinės baltistų konferencijos rezultatus, gražiai paminėjo Antano Baranausko 150 metų ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 110 metų gimimo sukaktis, aptarė naujus lietuvių leksikografo darbus. 1982 m. Bad Sarove (Bad Saarow, netoli Berlyno) jie suorganizavo prie Tarptautinio slavistų komiteto veikiančios Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos posėdį, kurio medžiagą 1984 m. paskelbė žurnale „Zeitschrift für Slawistik“. Beje, tai jau trečias šio žurnalo sąsiuvinis, specialiai skirtas baltistikos problemoms. VDR baltistai palaiko labai artimus ryšius su Tarybų Lietuvos kalbininkais¹. Daugiausia už visą šią veiklą mes tikriausiai turėtume būti dėkingi Tarptautinio slavistų komiteto nariui, nuo 1984 m. ir VDR baltistų komisijos pirminkui, VDR Mokslų akademijos Centrinio

¹ Eckert R. Die Kooperation DDR – Litauische SSR auf dem Gebiet der baltischen Sprachwissenschaft 1963 – 1983 – Wiss. Z. Ernst-Moritz-Arndt-Univ. Greifswald, Ges. wiss. Reihe, 33(1984), 3–4, p. 19–23.